

NAAR JOUW AMERIKA EN TERUG

Leesexemplaar

PETER DEBAERE
EN STEVEN DEBAERE

**NAAR JOUW
AMERIKA
EN TERUG**

Brief voor Anna

P E L C K M A N S

En zo varen we voort,
schepen tegen de stroom op, onophoudelijk
teruggevoerd naar het verleden.

— F. SCOTT FITZGERALD

The Great Gatsby

INHOUD

Beste Anna	9
1 Je ging naar Amerika (1921, 1927)	13
2 Parijs en beton (1920-1921)	29
3 De kleine Sint-Albertuskerk (1922-1924)	53
4 Sea Bright (1924-1926)	73
5 Thomasville in het zuiden (1924-1926)	95
6 Harlem (1926-1928)	117
7 Beminde zus Anna (1929-1930)	131
8 Manhattan en Long Island (1930)	141
9 Beurscrash en crisis (1929-1932)	161
10 Je kwam terug (1932-1945)	175
11 Het vlas staat in brand (1946-1958)	197
12 Vaarwel (1965-1979)	217
Epiloog	227
Kaarten	234
Stamboom	238
Verantwoording	239
Noten	255
Dankwoord	277

Beste Anna

We hebben nooit gedacht dat we je nog zouden schrijven. Het is lang geleden sinds we je het laatst spraken. Het moet een woensdag in december 1979 geweest zijn, want er was die namiddag geen school. Met een oranje vouwfiets en een te grote vrouwenfiets reden we naar de Pottelberg in Kortrijk. Eenmaal onder de spoorwegbrug door stijgt de Kortrijkstraat gestaag. In onze ogen was ze speciaal aangelegd voor de finale van een etappe in de Ronde van Frankrijk. Die woensdag stredden we als broers niet om de groene trui. Het ging niet goed met jou. Onze ouders gaven strenge instructies, we moesten voorzichtig fietsen. We gingen binnen via een grote witte poort. In de lange gangen van het ouderlingengesticht scheen een frêle zon door de glasramen naar binnen. Je lag al in bed, en dus bleven we niet lang. Je was spraakzaam. Het verleden hield je bezig en je wilde nog van alles kwijt. Het werd de laatste ontmoeting voor je stierf.

Meer dan dertig jaar later klopt je weer bij ons aan. Niet letterlijk natuurlijk. Nu je jongste zoon overleden is, komen er allerlei zaken van je verleden naar boven. In zijn appartement botsen we op een grote verzameling brieven, kaarten en foto's. Allerhande papieren over jouw leven in Amerika. We brengen ze bijeen in een kartonnen doos met jouw naam erop: meter Anna Remmerie (1899-1979). Werkelijk niets heeft je zoon van de hand gedaan. De samenhang in die papierberg is helaas ver te zoeken. Uiteindelijk kan alles worden ondergebracht onder 'diversen'. Dat relativerende zinnetje van een archivaris dringt zich aan ons op bij het ordenen van de nalatenschap.

Tussen je spullen valt ons oog op een foto die men ook als postkaart kon versturen. Het toont een grote witte villa met oprit en gaanderij. De

Residentie van de familie Butler

tuin is piekfijn onderhouden. Bloemen staan in bloei, struiken zijn netjes in bollen geschoren en enkele bomen markeren een pad op de voorgrond. Een auto met opklapbaar dak en reservewiel staat mooi voor de deur geparkeerd. Het lijkt wel een Ford Model T. 'Residentie van Mr. H.E. Butler, Sea Bright, N.J.' is op de rand van de kaart gedrukt.

Sea Bright is een bekend vakantieoord aan de kusten van de staat New Jersey. Het ligt bij de Jersey Shore, iets zuidelijker dan New York en Manhattan. De rockster Bruce Springsteen zou er in de buurt wonen, evenals andere coryfeeën. Met de hulp van een lokale vastgoedagent en een collega sporen we het precieze adres op. Deze kaart verwijst naar Rumson Road nummer 59, juist op de hoek met Navesink Avenue.

Met Google Earth kunnen we boven het veel te grote huis zweven. Naast de grijsgroene woning ligt er een zwembad met een zithoek en een paar ligstoelen. Zo zijn er wel meerdere in de buurt. Kleurrijke kano's staan tegen de muur gestapeld. Een aantal auto's zijn geparkeerd aan het einde van de oprit, in een halve cirkel zodat bezoekers makkelijk kunnen draaien. Met Google Streetview wandelen we verder en glippen dan over een lange brug. Ten slotte staan we aan de baai van Sandy Hook. Hier

Anna in de tuin van de Butlers

heeft de orkaan Sandy in 2012 lelijk huisgehouden. De golven spoelden toen moeiteloos over het strand heen en vulden in een mum van tijd de monding van de Navesink, die wel moest overstromen.

Uit de doos vissen we een sepiakleurig portret op. Het hoort bij de postkaart van de residentie. Op de achterkant staan in schoonschrift een jaartal, een locatie en een familienaam: '1926, Sea Bright, bij de Butlers'. Een jonge vrouw kijkt zijdelings in de lens. Als we nauwkeuriger kijken, herkennen we je ronde gelaatstrekken. We schrikken. Is dit onze grootmoeder? Je opgebonden haarlokken lijken langer en donkerder, en helemaal niet kort en grijs. Voor het eerst zien we je ogen duidelijk. Een bril droeg je in dat jaar 1926 nog niet. Je staat er prachtig op. Lichtjes buig je je hoofd en laat het zachtjes rusten op je opgeheven rechterhand. Je zit ontspannen en tevreden in een opklapstoel in het gras. Allicht is dit ergens achter in de tuin van het witte huis. De ons vertrouwde keukenschort waarin je altijd in de weer was, draag je niet, maar wel een stijlvolle pofbroek tot onder de knie. Je hebt glimmende zwarte schoenen aan. Het motief op je losse blouse lijkt een beetje art deco. Je lacht ons toe.

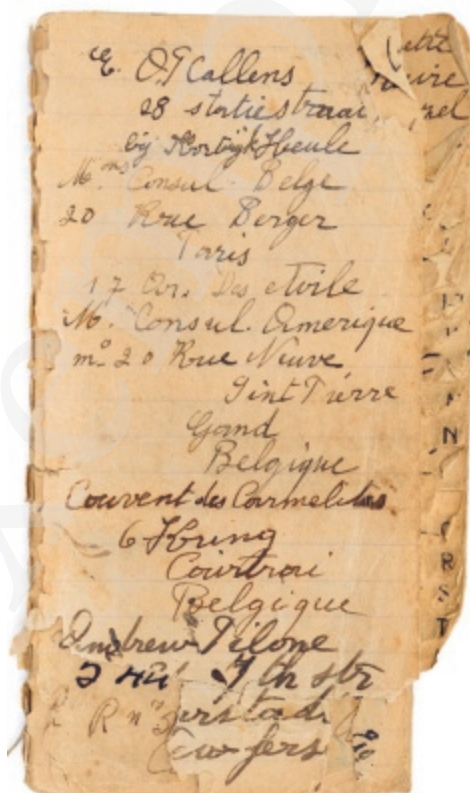
Met 'Anna ging dienen in Amerika' vatten mensen samen wat je in Amerika was gaan doen gedurende de jaren twintig en dertig. Dat zinnetje heeft voor ons een bijna religieuze ondertoon. Zoals huishoudelijk werk doen voor een priester. Maar het moet toch meer geweest zijn? Anders steek je toch de oceaan niet over?

Flarden van je verhaal waren ons bekend. Na je thuiskomst had je bij de bevrijding voor geallieerde soldaten getolkt, maar over je jonge jaren in Amerika liet zelfs onze oom maar weinig los. Met een zinnetje als 'Anna was een brave vrouw' kwamen we evenmin verder. Klopte dit wel? Foto's en postkaarten uit de doos verwijzen naar het noordoosten van de Verenigde Staten, én naar Georgia en Florida in het zuiden van het land. Er is ook een haarscherpe foto van een zekere mevrouw Hennebique uit Parijs.

De grootste schat is een tot op de draad versleten adresboekje. Het bevat meer dan 150 Engelse, Vlaamse en ook Franse namen, gevolgd door straatnamen in Amerikaanse, Canadese, Belgische en Franse steden. Een behoorlijk netwerk voor iemand uit een landelijk West-Vlaams dorp.

Tussen de vele adressen van vrouwen staat ook Alfons Debaere genoteerd – onze grootvader en je latere echtgenoot.

De kartonnen doos opent een deur naar jou. We moeten je schrijven.

Adresboekje van Anna

1

JE GING NAAR AMERIKA

(1921, 1927)

Form No. 1
U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE
List 1

LIST OR MANIFEST OF ALIEN PASSENGERS FOR THE UNITED

ALL ALIENS sailing out of a port of continental United States from a foreign port or a port of the border possessions of the United States, and all aliens sailing out of a port of the border possessions from a foreign port, a port of continental United States (including Alaska) to the United States

S. S. "FRANCE" Passengers sailing from LE HAVRE JUL 31, 1921 19

No.	NAME IN FULL	Sex	Age	City or country of origin	Profession, occupation or trade	Nationality (Country of birth or subject)	Where in foreign country	Last permanent residence		The name and complete address of nearest relative in United States (Include address also when known)	Final destination	
								Country	City or town		State	City or town
1	STRECK	Male	27	F. R. Prineville	Insurance	Den	Florida	Florida	Florida	Florida	Florida	Florida
2	PADOJA	Male	30	M. S. Jovanov	"	"	Montenegro	Montenegro	Montenegro	Montenegro	Montenegro	Montenegro
3	SHERRY	Female	20	M. W. Jackson	"	"	Belgium	Belgium	Belgium	Belgium	Belgium	Belgium
4	EMERSON	Male	28	F. J. Jackson	"	"	"	"	"	"	"	"
5	KIRBY	Male	38	M. W. Jackson	"	"	"	"	"	"	"	"
6	UNDER	Male	30	F. J. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
7	REYNOLDS	Female	24	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
8	REYNOLDS	Female	25	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
9	REYNOLDS	Female	26	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
10	VERLAUT	Female	32	M. W. Deller	"	"	"	"	"	"	"	"
11	VERLAUT	Female	33	M. W. Deller	"	"	"	"	"	"	"	"
12	ALLEN	Female	38	M. W. Deller	"	"	"	"	"	"	"	"
13	WELSH	Female	35	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
14	WELSH	Female	36	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
15	WELSH	Female	37	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
16	WELSH	Female	38	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
17	WELSH	Female	39	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
18	WELSH	Female	40	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
19	WELSH	Female	41	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
20	WELSH	Female	42	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
21	WELSH	Female	43	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
22	WELSH	Female	44	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
23	WELSH	Female	45	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
24	WELSH	Female	46	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
25	WELSH	Female	47	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
26	WELSH	Female	48	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
27	WELSH	Female	49	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
28	WELSH	Female	50	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
29	WELSH	Female	51	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
30	WELSH	Female	52	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
31	WELSH	Female	53	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
32	WELSH	Female	54	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
33	WELSH	Female	55	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
34	WELSH	Female	56	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
35	WELSH	Female	57	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
36	WELSH	Female	58	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
37	WELSH	Female	59	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
38	WELSH	Female	60	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
39	WELSH	Female	61	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
40	WELSH	Female	62	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
41	WELSH	Female	63	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
42	WELSH	Female	64	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
43	WELSH	Female	65	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
44	WELSH	Female	66	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
45	WELSH	Female	67	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
46	WELSH	Female	68	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
47	WELSH	Female	69	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"
48	WELSH	Female	70	M. W. Stone	"	"	"	"	"	"	"	"

70
SIGNED AT NEW YORK

Total passengers

* Passenger numbers within the territory of the United States shall be in accordance with the law of the country of which the passenger is a citizen.

Passagierslijst van de ss France (1921), met Anna op rij 4

De afvaart in de jaren twintig

Menig Amerikaans verhaal begint met een zoektocht naar scheepsdocumenten. De papieren van je overtocht in 1927 vanuit Antwerpen naar New York vonden we snel terug. De handgeschreven immigratieakten en de uitgetikte passagierslijsten van de Belgenland vermelden onmiskenbaar je naam: 'Anna Remmerie'. Dat jaar bezocht je vanuit New York je geboortestreek. In de herfst voer je met dit stoomschip van de Red Star Line terug. Pas later ontdekten we dat je in juli 1921 voor het eerst het continent verliet. Met de ss France, via de Normandische haven van Le Havre, en dus niet via Antwerpen. Een spellingsfout in de passagierslijsten had ons parten gespeeld. Er staat 'Anna Kemmerie' en de naam van je vader, die je als referentie in België opgaf, is vervormd tot 'Joseph Xemmerie'.

Door de faam van de Belgenland en het Red Star Line Museum, dat nog altijd bij de vertrekplaats aan de Scheldekaai in Antwerpen ligt, hebben we bijna een filmisch beeld van hoe zo'n trans-Atlantische aftocht verliep. Anders dan in 1921, toen je na een maandenlange hittegolf op de boot stapte, was het in 1927 een mistige en kille vrijdagmorgen in oktober. Het regende niet. Bij de afreis moet de normale levendige drukte aan de oevers van de Schelde geheerst hebben. Nadat de vele koffers, zakken en pakken alsook het proviand in de romp van het schip lagen, stonden vrienden en familieleden op de kaai. Langs de boeg keken ze omhoog en wuifden. Jij was toen een van de vele reizigers op die boot. Wie vertrok, zocht vertrouwde gezichten in de menigte beneden. Beloften om weldra te schrijven, voorzichtig te zijn en terug te komen weerklonken. Velen zouden elkaar maanden of jaren niet weerzien. Velen namen definitief afscheid. Velen zwaaiden het oude continent vaarwel. Er volgden gelukwensen en aansporingen om het waar te maken in de Nieuwe Wereld. Allerlei talen waren daar op de kade te horen. Er werd meer Engels gesproken dan men had vermoed.

Voor de afvaart verhief een zwaar getoeter zich boven elk geluid. Het

ijdele schip eiste de hoofdrol op. Het nam niet zomaar gasten mee: haar scheepsfluit zette zich vast in de herinnering van allen. Hoop, ontgoocheling en verdriet. Het getoeter vertolkte een onbestemde combinatie van al die gevoelens. De Belgenland had een zwartgeteerde stalen romp, daarbovenop een superstructuur van vier niveaus en ten slotte drie gitzwarte schoorstenen met een witte band. De schoorstenen bogen wat schuin naar achteren, alsof de oceaanlijner zo beter vooruitkwam. De proporties van deze mastodont waren overweldigend. Iemand had hem uit een andere wereld naar hier verplaatst, zoals in *Gulliver's Travels*. En inderdaad, na de ingebruikname van de Belgenland had men op de kade de bolders voor de scheepstrossen vergroot en ze ook verder van de kaairand geplaatst.

Anders dan in 1921 stak je schip de oceaan niet meteen over. Op die zevende oktober 1927 begon de reis in Antwerpen en ze verliep via Cherbourg en Southampton naar New York. De overtocht duurde negen lange dagen – een dag meer dan de eerste keer. De start van zo'n groot avontuur had iets poëtisch. Eenmaal van de trossen bevrijd trok een kleine sleepboot het veel te grote schip achter zich aan. De Belgenland toeterde luid, als was het onwaardig om aan de lijn te lopen.

Er gingen in totaal 1200 mensen aan boord. De Belgenland was een van de prima donna's van het trans-Atlantisch verkeer en kranten kondigden haar aankomst en vertrek aan.¹ Notabele passagiers werden opgesomd en lachten in de camera. De kersverse Belgische ambassadeur, prins Albert de Ligne, maakte met zijn echtgenote en dochter de overtocht. Hij was net terug uit Congo. Hij had er een koffieplantage bij het Kivumeer helpen opstarten die een nederzetting voor Belgische landgenoten moest worden. Nu was hij op weg naar zijn post in Washington DC. De koningin liet hem bij het vertrek een bloementuil bezorgen.²

In de kranten lasen we nog meer opmerkelijk nieuws. Een halfuur stroomopwaarts, nabij het dorpje Sint-Amands, werd die zondag in oktober de bekende schrijver Emile Verhaeren herbegraven. De *Gazet van Antwerpen* gebruikte hoogdravende woorden: 'De brede machtige Scheldestroom, zware schepen torsend [was] het kenmerk van Vlaanderen dat heel het leven van de dichter dooraderde.' Daarom wenste hij hier te

rusten na zijn dood.³ Bij het praalgraf omringd door ruisend riet werd Verhaerens gedicht over de Schelde in het Frans voorgedragen. Het was in die taal, zo meldde de journalist, dat die Vlaming uit de negentiende eeuw had geschreven. Koningshuis, regering en literaire elite schaarden zich eendrachtig rond het graf.

Internationale spanningen waren naar de achtergrond verschoven. De teneur in de dikke zondagseditie van *The New York Times* was in die dagen verrassend mild voor de gewezen oorlogsvijand Duitsland. Een boekrecensie ijverde zelfs voor een genuanceerder beeld van Bismarck, de kanselier tijdens de Frans-Duitse Oorlog van de 19de eeuw.⁴ Heel anders was de stemming ten tijde van je eerste vertrek geweest. In 1921 wierp de Grote Oorlog nog zijn lange schaduw over de berichtgeving. Dagbladen benadrukten dat de ss France kolen uit Duitsland in zijn ovens verbrandde. Aan de details over de uitvoering van het vredesverdrag van Versailles werd gesleuteld. Een bankier die met jou op de Belgenland reisde, herhaalde tegenover de pers het bekende standpunt van de overwinnaars. Er kon slechts sprake zijn van vrede als Duitsland alle oorlogsschulden betaalde waar Frankrijk recht op had.⁵ De oorlog had de geopolitieke kaart hertekend. Amerika was nu, volgens de kranten, 'de grootste kredietverstrekker die de geschiedenis ooit gekend had. [...] En zonder haar medewerking kan het commerciële herstel van Europa niet opgelost worden.'⁶ Van Amerika werd leiding verwacht, al groeide het vermoeden dat het de Volkenbond en internationale samenwerking vaarwel wilde zeggen.

De massale migratie naar Amerika

Velen overwogen een overtocht naar Amerika. Wie werken wilde en land bewerken kon, werd een stuk land in de uitgestrekte Verenigde Staten beloofd. Het land had in de tweede helft van de negentiende eeuw generoos zijn poorten geopend, want steden en spoorwegennet strekten zich uit naar het westen en vroegen om meer staal, olie en steenkool. Na de grote verliezen van de Amerikaanse Burgeroorlog was er behoefte aan

meer werkkrachten. Vooral de derdeklaspassagiers, de zogenaamde tussendeckpassagiers uit Europa, hadden de lokroep gehoord, op de vlucht voor hongersnoden, pogroms en genocides uit het oosten, revoluties of gewoon geprikkeld door zin voor avontuur. Een betere toekomst lonkte, weg van armoede of vervolging.

Vóór jou waren er sinds 1821 zo'n 34 miljoen immigranten, bijna de helft van hen kwam tussen 1901 en 1920. Een ware leegloop van Europa. Men zag alsmear meer immigranten uit Oost-, Centraal- en Zuid-Europa, in plaats van de vertrouwde Ieren, Britten, Duitsers, Nederlanders en Scandinaviërs. Op de passagierslijsten van de Belgenland staat in de kolom 'Ras of volk' vaak 'Hebreeuws' ingeschreven. Heel vele Italianen pakten hun koffers, en ook Grieken. Polen, Hongaren en andere Oost-Europeanen sloten zich massaal aan bij de Noord-Atlantische trek. Zowel mannen als vrouwen. Alleen, in groep, of als familie.⁷

We vroegen ons af hoe zo'n overtocht er voor een jonge vrouw als jij uitzag. Als sardines in een blik maakten tussendeckpassagiers aanvankelijk de overtocht. In grote zalen juist onder het dek en boven de cargoruimtes. Met soms wel honderd sliepen ze in stapelbedden naast, boven en onder elkaar. Vaal licht kwam door kleine ronde kajuitvensters. Afval en etensresten kleefden aan houten vloeren en velen wasten zich onvoldoende gedurende de lange overtocht. Na het verlaten van de Schelde begon het. Het schip, niet langer gevangen tussen de oevers van de rivier, wiegde heen en weer. Bij storm en wind kwam overal braaksel terecht, dat een niet-aflatende walm verspreidde. Tussendeckpassagiers hadden hier enig voordeel. Hun slaapvertrekken lagen onder de cabines en salons van de eerste en tweede klasse, en daarom schommelden ze minder hevig heen en weer.⁸

Enkel in de prille jaren van de overtocht wilde de Belgische overheid landlopers in Amerika kwijt. Vrij snel werden alleenreizende vrouwen en families gescheiden van vrijgezellen. Vanaf 1892 werden derdeklasreizigers soms ondergebracht in slaapruidtes van twaalf à dertien personen. Sanitaire installaties werden aangepast, net als de verlichting en de ventilatie. Aan de toenemende regelgeving lag vooral een economische logica ten grondslag. Trans-Atlantisch personenvervoer moest inter-

nationale handel bevorderen. Wie migranten over de oceaan zette, kon immers op de terugweg goederen goedkoper uit Amerika meebrengen.⁹

Met opluchting lasen we in de scheepspapieren dat jij in de tweede klas reisde.

De overtocht

De Belgenland, die je in 1927 terug naar New York voer, was het grootste passagiersschip dat Antwerpen tot dan toe had aangedaan. Net als de ss France, waarmee je Europa eerst verliet, was het deel van de oorlogspanning geweest. Door haar snelheid kon de Belgenland zelfs duikboten ontlopen. Na de vijandelijkheden werd ze gekocht van de Britse White Star Line – bekend van het debacle met de Titanic. Ze kreeg een nieuwe naam én een derde, nutteloze, schoorsteen. Met veel fanfare was ze enkele jaren eerder ingewijd. Nadat kardinaal Mercier, de hoogste prelaat van het land, met wijwater het schip besprenkeld had, sprak een krant de wens uit dat de boot ‘de naam van het [na de oorlog] herboren land ver, ver over de eindeloze zee zal doen roemen en eerbiedigen’.¹⁰

De financiële vooruitzichten van de Belgenland en andere oceanlijners waren desondanks niet bijster goed. Alles wees erop dat het trans-Atlantisch passagiersverkeer op zijn laatste benen liep. Grote schepen ‘vullen’, dat werd een uitdaging. Rederijen zochten nieuwe inkomsten en dachten daarom aan wereldcruises. Welgestelde Amerikaanse toeristen die 133 dagen vrij hadden en tussen de 2000 en 30.000 dollar wilden betalen, waren welkom. De grote stoomboten werden soms ingezet voor dergelijke wereldcruises. Opgetut met een nieuw zwembad en een kunststrand, gevuld met zand uit Oostende, poogden schepen zoals de Belgenland een nieuw publiek aan te boren.

Je had blijkbaar een voorkeur voor luxeschepen. De ss France was dé trots van de CGT, voluit Compagnie Générale Transatlantique, geweest. Op gebied van prestige was ze de evenknie van de Belgenland, die ‘een juweeldoois onder grote schepen’ genoemd werd.¹¹ Elegante art-deco-eetzalen. Exquise maaltijden op de spijskaart in het Engels en het Frans.

RECHTS De Belgenland van
de Red Star Line

ONDER De ss France van de
Compagnie Générale
Transatlantique

Turkse baden. Mahoniehouten kajuiten. Die van de eerste klasse maten zich met elk voornaam Europees salon: de zetels stonden rond een haard gegroepeerd en soms was er een vleugelpiano. Toen jij in 1927 de oversteek maakte, had je niet enkel een ticket voor de tweede klasse. Je had je overtocht ook zelf betaald. Dat stond op de documenten. Je reisde comfortabel. Er was een brede promenade voor de tweede klasse, een sportdek en een verandacafé. Af en toe werd er gedanst. Elke cabine had warm en koud water, een douche en een thermostaat. Er was zelfs een plafondventilator. Bedienden stonden altijd klaar – veel Belgen en vooral Vlamingen. Alle officieren waren Engelsen.

Stoomschepen brachten een revolutie teweeg in het internationale transport. De zes weken lange tocht per zeilschip was voorgoed tot onder de twee weken gekrompen. De *Belgenland* en de *ss France* waren een ode aan de globalisering. Ze brachten mensen van allerhande landen en culturen samen – al schaamde men zich niet voor al te grote klassenverschillen. Overal werd er in verschillende talen gesproken, gelachen en gezongen. Fransen, Engelsen, Roemenen, Slowaken, Russen, Polen. In de passagierslijsten van de *Belgenland* waren zelfs zeven Chinese acteurs opgenomen. Hun gelaatskleur was ‘geel’ volgens de documenten.

Het had er alle schijn van dat je eerste overtocht vanuit Le Havre allesbehalve vlot verlopen was. De kapitein meldde bij de aankomst in New York dat een geweldige storm jullie op donderdag verrast had. ‘De bliksem die de oceaan rondom rond tot aan de horizon verlichtte’, had de *ss France* belachelijk klein gemaakt in het oneindige vat water. Een kosmisch spektakel waarin vele ongeruste immigranten zich herkenden.¹²

Op een zaterdagavond laat, 30 juli 1921, en met 24 uur vertraging door tegenwind en onweer, meerde je in New York aan. Nog niet zo lang golden er inreisquota. Gelukkig stamden niet al te veel medepassagiers uit landen die de quota voor juli al overschreden hadden. Anders had het schip voor anker moeten blijven tot het begin van de volgende maand. Gelukkig was er ook geen quarantaine wegens tyfus. Dat obstakel gold wel eerder in het jaar, maar nu dus niet meer. Het was goed dat je een tweedeklasticket had. Het bleef bij een vrij oppervlakkige inspectie aan boord, terwijl de mensen met goedkope tickets automatisch met de ferry

naar Ellis Island werden gestuurd, dat lapje niemandsland in de haven van New York. Het eilandje was begonnen als een wijdopen toegangspoort tot Amerika en geëindigd als de gevreesde zeef van het immigratiebeleid. De procedures legden willekeur en vooroordelen bloot. Lange rijen landverhuizers werden er aan de lopende band geïnspecteerd en werden met letters in wit krijt op hun kleren gemarkeerd: ‘CT’ stond voor trachoma (een oogziekte), ‘H’ voor hartproblemen, ‘S’ voor seniel, enzovoort.¹³ Er werd gepeild naar vermoedens van polygamie, radicale politieke opvattingen of iets wat tegen de burgerlijke moraal indruiste. Een donkere huid was eveneens een probleem. Het drieletterwoord ‘LPC’ sloeg op het vermoeden dat iemand later een ‘last voor de gemeenschap’ kon vormen (‘paupers or persons likely to become a public charge’).

Wie krijt op de kleren had, werd nauwkeuriger onderzocht. In totaal werden er 140 medepassagiers van de ss *France* tijdelijk op Ellis Island vastgehouden. Het eiland rook naar rioleringswater. De gedetineerden verbleven er in het gezelschap van muizen, ratten en wandluizen.¹⁴ De meerderheid bleef acht dagen. Ook kinderen. Slechts drie, eigenlijk minder dan verwacht, werden op kosten van de rederij gedeporteerd.

In 1927 behoorde de vrees voor Ellis Island al tot het verleden. Bij het vertrek werden inspecties opgedreven. In de Antwerpse vertrekkloosden van de Red Star Line werd uitgemaakt of derdeklaspassagiers mee aan boord mochten met bestemming Amerika. Deze keer was de overtocht rustiger. Geen bericht over stormen of verloren gegane reddingssloepen stond in de kranten. Toch keek het Amerikaanse publiek met ingehouden adem in de richting van de oceanlijners. Weinig passagiers van de Belgenland hadden weet van een bijzonder geel vliegtuigje, *The American Girl*. Het ondernam een recordpoging en vloog jouw richting uit, daar in die mistige herfst van 1927. Aan boord zat Ruth Elder achter een mannelijke piloot. In de voetsporen van Charles Lindbergh wilde ze als eerste vrouw over de oceaan vliegen. Amerikaanse kranten schreven met lichte spot dat de mooie Ruth naar Parijs vloog om jurken te kopen. Helaas raakte men in de mist het contact met *The American Girl* kwijt. Men vroeg aan oceanlijners die in haar route voeren, of ze haar radiosignalen hadden opgevangen. De Belgenland merkte niets bijzonder op.

Uiteindelijk zou Ruth Elder de vlucht heelhuids overleven, maar wel zonder het record te vestigen.¹⁵

Inmiddels waren jullie New York genaderd. Meer en meer mensen verzamelden zich op het dek. Niets riep zoveel ontzag op als de skyline en de tempels van staal en gewapend beton. Ze reikten naar de hemel. Spontaan werd er luid gezongen, geklapt, gebeden en geroepen toen het stoomschip eindelijk langs het Vrijheidsbeeld kwam.¹⁶ Die tweede keer voer je 's morgens de haven binnen.

Het nieuwe continent leek in de pers van 1927 progressief. In de fotosectie van de krant werd er gespeculeerd dat een vrouw voor het vicepresidentschap kon kandideren en dat de bekende activiste Ruth McCormick, 'als praktische politica, en niet omdat ze een vrouw is', een zetel in het Congres beoogde.¹⁷ Dergelijke politieke rechten werden Belgische vrouwen vooralsnog onthouden. Economische berichtgeving baseerde zich dan weer enkel op de 'grote verwezenlijkingen van mannen'¹⁸ zoals Jules Verne, Henry Longfellow en Christoffel Columbus. Misprijzen over de 'inferieure' klasse van laaggeschoolden, immigranten of gehandicapten werd nauwelijks verborgen.¹⁹ In een artikel in de rubriek 'De negerkwestie' besprak de krant een fictieve autobiografie van een man uit het zuiden met 'een achtste zwart bloed'. Na het lynchen van zwarten trok hij naar het noorden en leefde er als blanke verder. Het motto van het hoofdpersonage: 'Maak jezelf en met wie je in contact komt gelukkig; maar alle fouten en het lijden van de hele wereld rechtzetten, dat is een verspilling van moeite.'²⁰ Het sop leek de kool niet waard.

Zowel in 1921 als in 1927 reisde je tweede klasse. In de zevende kolom van de immigratiedocumenten stond je beroep vermeld. Je kwam als meid ('servant') naar New York. Precies weten we niet hoe dit beroep in te schatten. Bij de eerste overtocht gaf je het trendy appartementsblok The Hudson als bestemming op. Bij je tweede overtocht stond een locatie in de buurt van het zwarte Harlem naast je naam genoteerd: nummer 608 in 146th Street.

Als blijvende herinnering aan je overtochten bevond zich jarenlang je zwarte reiskoffer op de slaapkamer van onze ouders. Het is een flinke houten kist met zwartleder wanden, stevige sloten en handvaten. Een

Appartementsblok The Hudson, New York

familiestuk. Er worden nu nog lakens, dekens, spreien en hoofdkussens in bewaard – met zakjes lavendel tegen de motten.

Je wilde het land niet op

In de kartonnen archiefdoos waarin we je nalatenschap verzamelden, zit er één document van de Red Star Line. Vreemd genoeg is het geen document van je overtocht, maar een promotiefolder uit 1923, bedoeld om Amerikanen naar je vaderland België te lokken. De volledige titel luidt: *Een gedetailleerd verslag van dit fascinerende land, direct bereikbaar door alle stoomschepen van de Red Star Line.*²¹ We hadden hem in de bibliotheek van je zoon gevonden. Tussen zijn Engelse pockets zat dit kleinood jarenlang verscholen. Hoe het er was beland in het gezelschap van Graham Greene en Arthur Miller, blijft een mysterie. Vermoedelijk

had je de folder in New York verkregen en met heimwee naar de vele plaatjes gekeken.

Vele foto's en tekeningen in het document verwijzen naar het roemrijke verleden van Vlaanderen en België. Vlaanderens troef in het verleden, dat is de textielnijverheid. Dus bevat de folder meerdere gebouwen en monumenten uit de middeleeuwse steden Gent, Ieper en Brugge. Toen waren het unieke metropolen. Samen met Noord-Italië vormden ze de draaischijf van de handel in Europa. Antwerpen is in die middeleeuwen nog een onbeduidende haven, maar als latere thuisbasis van de Red Star Line eist hij in de folder een historische eersterangsrol op.

Ook je geboortestreek komt erin voor: de 'golden river' de Leie en de 'Grote Markt' van Kortrijk. De bijbehorende tekst benadrukt hoe aantrekkelijk de regio wel is voor landbouw en vlasnijverheid. In de lente staan de velden er vol blauwe vlasbloemen, even blauw als de lucht. Vlas wordt er bewerkt tot linnen stoffen, kledij, tapijten en kant. Verzwegen wordt hoe over de dorpen vrijwel continu een geur van ontbinding en fecaliën hangt, een geur van vlasstengels die in het water van de Leie aan het 'rotten' zijn en onvermijdelijk ook beginnen te rotten.

Folder Red Star Line (1923)

Er ontbreekt nog meer aan deze schets. In het land van de schrijvers Guido Gezelle en Stijn Streuvels is het niet langer de vlasteelt met zijn iconische widders en slijters die het Kortrijkse wereldvermaard maakt, noch de linnenhandel. Het is de vlasvezelbewerking zelf die daarvoor zorgt. In dit armere landsdeel met weinig industrialisering groeien onooglijke dorpjes zoals Kuurne, Heule en Bissegem uit tot vermaarde productiecentra.²² Hun namen komen niet voor in de folder.

In zo'n gemeenschap niet ver van de Leie ben jij opgegroeid, tussen

kleine arbeidershuisjes, vlasfabrieken met zwingelmachines en herbergen met mooie namen zoals Het Paradijs en Belfast (want naar Belfast gingen de vlasvezels toe). Vlasverwerking is een vroege casus van outsourcing. Het is een internationale productieketting. De vele rurale bedrijfjes in het lagelonenland bezaten de vaardigheden voor die arbeidsintensieve schakel. Het strovlas werd eerst uit buurlanden én Rusland ingevoerd, en na het roten en zwingelen vonden de balen vezels hun weg naar het buitenland terug.²³

In de Vierlindenstraat te Heule vertelde je je ouders dat jij geen vlassersleven wilde. Dat werd door ooms en tantes herhaaldelijk bevestigd. Je wilde het land niet op. Ook niet naar de fabrieken. Dit protest bracht je niet meteen naar Amerika, maar het zette je wel op weg. Het was een beslissing die ook fysieke gevolgen had. Toen je later met je oudste zus Marie bij ons thuis op koffie kwam, merkten we dit. Hoe jullie lichamenteel van elkaar verschilden.

Je oudste zus was lichter gebouwd, maar wel peziger en sterker. Ze hoorde bij de tafel van Van Goghs *Aardappeleters*. In zwart en grijs gehuld. Binnenshuis droeg ze een schort, die ze bij bezoek snel opzijlegde. In onze herinnering is het er vaak schemerig. Vooral in de zomer liet ze de rolluiken half neer. Na een leven met te veel zon moest deze indringer altijd buiten blijven. Haar huid was verweerd, flink wat donkerder dan jouw huid. Ze had vele dunne rimpels op het voorhoofd. Marie lachte graag en hartelijk. En na het lachen liet ze haar wijsvinger over haar lippen schuiven en keek ze je direct aan. Dit gebaar wilde niet zozeer aanmanen tot zwijgen. Het betekende vooral het nagenieten van de lach. In die beweging toonde Marie haar sterke, brede hand met vervormde vingers. Haar middelvinger was ver naar rechts gebogen, als hadden de vingerkootjes na een breuk nooit hun vertrouwde plek teruggevonden. Kwam dit door het vele harde werken op het land of in de fabriek – werk dat zij als oudste niet ontliep? Modieuze blouses had je zus niet gedragen, en zeker geen pofbroeken.

Je had twee oudere zussen, en een die jonger was, wat je vertrek allicht makkelijker maakte.²⁴ Aangezien je oudere zussen geen nageslacht hadden, kwam na hun dood een deel van hun inboedel op onze zolderkamer

Vlaskapelletjes aan de Leie, Kortrijk

terecht. Gasten konden er overnachten in Maries grote bed. Het kraakte gezellig bij elke beweging. Speelkameraadjes konden er logeren. Vrienden van onze ouders beklommen na lange discussies met te veel wijn de steile trappen naar de bovenste kamer om er hun roes uit te slapen.

Onder de dakpannen belandden ook verkleurde devote prenten van de maagd Maria en allerlei onbekende heiligen. Godvruchtig waren jullie allemaal. De grilligheid van Moeder Natuur, de onzekerheid over de vlasoogst – ze maakten jullie tot trouwe kerkgangers.

